

TÜRKİYE-KIRGIZISTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE YAPISAL ve SEKTÖREL OLARAK YANSIMALARI

Selim İNANÇLI¹

Ali KONAK²

Zuura Ashimova³

ÖZET: 1991 yılında Sovyetler Birliği' nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşan Kırgızistan piyasa ekonomisine geçiş ve reformların uygulanması sürecinde yüksek enflasyon, işsizlik gibi ciddi makro ekonomik sorunlar yaşadı. 2000 yılı sonrasında ise uygulanan reformların etkilerinin görülmesi sonucu ülke ekonomisinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ülke yüzölçümü ve nüfus yapısı itibariyle küçük bir ülkedir ve ekonomik olarak zengin doğal kaynaklara ve tarımsal alanlara sahiptir. Kırgızistan' ı bağımsızlık sonrası ilk tanıyan ülkelerden biri olan Türkiye'nin bu ülke ile tarihi ve kültürel bağlarının olması siyasi ve ekonomik ilişkileri de olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada Kırgızistan ile Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin dış ticaret üzerine etkileri değerlendirilerek, Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC), ve Geniş Ekonomik Kategoriler Sınıflandırma (BEC)' ya göre mal grupları bazında yapısal ve sektörel olarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Dış Ticaretin Yapısal ve Sektörel Analizi, Kırgızistan ile Türkiye'nin Dış Ticaret İlişkileri

JELL Sınıflandırması: F01; F02; F10; F13.

STRUCTURAL AND SECTORAL REFLECTIONS ON FOREIGN TRADE OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND KYRGYZSTAN

Abstract

ABSTRACT: Kyrgyzstan underwent a process of serious macro economic problems in the process of transition to market economy and of implementation of reforms after her independence from the USSR in 1991. Some improvements in national economy were realized as a result of implementing those reforms after 2000. Kyrgyzstan is a small country in terms of surface area; but it has rich natural resources and large agricultural areas. Close historical and cultural ties between Kyrgyzstan and Turkey, and Turkey's

¹ Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü, E-posta: sinancli@sakarya.edu.tr

² Yrd.Doç.Dr., Karabük Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, E-posta: alikonak@karabuk.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: zuurahan@yahoo.com

recognition of Kyrgyzstan after independence affect political and economic relations of both countries positively.

This work tries to evaluate politic and economic relations between Kyrgyzstan and Turkey on foreign trades of the two countries, and provide structural and sectoral analysis on the basis of product groups in terms of standard international trade classification and broad economic categories classification.

Keywords: Foreign Trade, Structural and Sectoral Analysis of Foreign Trade, Relations of Foreign Trade Between Turkey and Kyrgyzstan

JELL Classification: F01; F02; F10; F13.

1. GİRİŞ

Kırgızistan, 1936 yılında Sovyet yönetimi altındaki cumhuriyetlerden biri olmuş, Sovyet Birliği'nin dağılmasından hemen sonra ise bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgızistan bağımsızlık sonrası merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde diğer Orta Asya Cumhuriyetleri gibi enflasyon, işsizlik, GSYİH'nın azalması gibi ciddi makro ekonomik sorunlar yaşamıştır. Ancak piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanan reformlar ve ülkenin dışa açılma yönündeki çabaları sonucu bu ekonomik gelişmeler 2000 yılı sonrası olumlu olarak gerçekleşmeye başlamıştır. Kırgızistan Orta Asya ülkeleri arasında DTÖ'ye 1998 yılında üye olan ilk ülkedir.

Öte yandan bu olumlu gelişmeler Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkileri de pozitif yönde etkilemiştir. Türkiye, bağımsızlık sonrası Kırgızistan'ı tanıyan ve büyükelçilik açan ilk ülkedir. Türkiye ve Kırgızistan arasında o dönemden bu yana devam eden sıcak ilişkiler iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin giderek canlanmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye ile Kırgızistan arasındaki dış ticaret mal grupları itibarıyla analiz edilerek, Geniş Ekonomik Kategoriler Sınıflandırılması (BEC) ve Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırılması (SITC) bazında dış ticaret, yapısal ve sektörel olarak değerlendirilmekte ve dış ticaretteki gelişmelerin ülke ekonomileri üzerine etkileri tartışılmaktadır.

2. KIRGIZİSTAN' IN GENEL EKONOMİK ÖZELLİKLERİ VE TÜRKİYE

Orta Asya'nın Kuzeydoğusunda yeralan Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülke bağımsızlık sonrası Sovyet kaynaklarından mahrum kalmış, zaten Sovyetler Birliği'nin ülke ekonomileri üzerinde uyguladığı bağımlılık politikası kapsamında Kırgızistan ekonomisinin de tarım ve doğal kaynaklara bağlı bırakılması ve teknolojik alt yapıdan yoksun olması nedeniyle mevcut varlıkları tükenmeye yüz tutmuş, özel tüketimde düşüş görülmüş ve kamu açıkları artmıştır. Bunun sonucunda 1991-1995 döneminde GSYİH 1990'daki seviyesinin yarısına inmiştir. Tüm ekonomik göstergeler kötüye gitmiş, hiperenflasyon, işsizlik ve reel gelirden düşüş yoksulluğun artmasına yol açmıştır (Rahmanova, 2003:5).

Kırgızistan, piyasa ekonomisine geçiş sürecine yönelik ekonomik reformların gerçekleştirilmesi konusunda sürekli gayret göstermiştir. Bununla birlikte, Kırgızistan diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında en çok reform gerçekleştiren, IMF'nin desteğini alan ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (20 Aralık 1998) giren ilk ülkedir (Abazov, 2000: 46).

Kırgızistan, bağımsızlık sonrası, Sovyet sistemine entegre olmuş ekonomisini yeniden yapılandırmak ve birliğin dağılmasından sonra hızla gerçekleşen ekonomik küçülmeyi durdurmak amacıyla uzun vadeli ve kapsamlı bir ekonomik reform programını benimsemiştir (Koyçuyev, 2006; 318).

Ülke yeraltı maden ve mineral rezervleri yanında önemli petrol ve gaz potansiyeline sahiptir. Kömür rezerv hacmi açısından Orta Asya'da birinci sırada yer almaktadır. Altın rezervleri açısından zengin kaynaklara sahip olan Kırgızistan, Kumtor altın madeni madencilik sektöründen elde edilen gelirlerin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ülkede doğal kaynaklar yanında tarımsal üretimde önemlidir. Tarım sektörü ağırlıklı olarak küçükbaş hayvancılığa dayalıdır. Öte yandan iklimin elverdiği ölçüde pamuk, tütün, buğday, mısır, şekerpancarı, sebze ve meyve gibi çeşitli tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Ülkedeki konserve ve gıda fabrikaları başlıca tarımsal sanayi kuruluşlarını teşkil etmektedir. Ayrıca Kırgızistan, zengin su kaynaklarına sahip bir ülkedir. Ülkenin sahip olduğu bu zengin su kaynaklarından ağırlıklı olarak sulama ve enerji üretiminde yararlanılmaktadır (DEİK, 2012:7).

1993 yılında ulusal para tedavüle girmiş fiyatlar serbest bırakılmış, ticaret mevzuatı ile tarım sektöründe reform yapılmış, varlıklar özelleştirilmiş ve serbest bir ticaret rejimi kabul edilmiştir. Bu sayede ekonomi 1996 yılından itibaren düzelmeye başlamıştır. 1998 yılında yaşanan Rusya Krizi sonrasında Kırgız ekonomisi istikrara kavuşarak yılda yaklaşık %5 oranında büyümüştür. 2000 sonrası dönemde ise tarımsal üretim ve (Kumtor bölgesi) altın madeni üretiminin artması ekonomik büyümeyi daha da hızlandırmıştır. Ülkede tarım ve hayvancılık sektörleri geleneksel olarak güçlü olarak tanımlanan sektörlerdir. Bunların

yanı sıra, konfeksiyon, inşaat ve enerji ile ulaştırma, ticaret gibi hizmet sektörü alanlarında da sağlıklı bir büyüme gözlemlenmektedir(Kırgızistan Raporu-2014: 17).

Tablo.1 Kırgızistan'ın ve Türkiye' nin Temel Ekonomik Göstergeleri(2013)

MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER	KIRGIZİSTAN	TÜRKİYE
Nüfus (Milyon Kişi)	5.551	84.326
Yüzölçümü (Km ²)	198.500	814.578
GSYİH (Milyar \$)	7.2	820.2
Kişi başına düşen milli gelir (\$)	1.280	10.950
Yıllık büyüme oranı (%)	10,5	4
Enflasyon (%)	6.07	7.5
Kamu Borcu (Milyar \$)	-3.3	-118.6
Kamu Borcu' nun GSYİH'ye oranı (%)	40	30.7
Dış borç (Milyar \$)	3.077	388.2
İç borç (Milyar \$)	0.235	331.3
İşsizlik oranı (%)	8,4	9
Bütçe gelirleri (Milyar \$)	1.972	190.4
Bütçe giderleri (Milyar \$)	2.126	207.9
Bütçe açığı (Milyar \$)	-0.154	-18.4
Bütçe açığının GSYİH'ye oranı (%)	2.2	2.1
Cari Açık (Milyar \$)	-1.125	-64.950
Cari açığın GSYİH'ye oranı (%)	15	8

Kaynak: Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi, Kırgızistan Ülke Raporu 2014,

<http://www.indexmundi.com/>, <http://www.worldpopulationstatistics.com/country-population-2013/i>, CIA Factbook, World Development Indicators, TÜİK:www.tuik.gov.tr

Tablo 1.de görüldüğü gibi Kırgızistan'ın makro ekonomik değişkenleri incelendiğinde Türkiye' ye göre nüfus ve yüzölçümü oldukça küçük bir ülkedir. Kırgızistan' ın GSYH' sı Türkiye'den yaklaşık 114 kat küçüktür. KBGSYİH olarak ise Kırgızistan Türkiye' ye göre yaklaşık 8 kattan daha küçüktür. Bu da Kırgızistan' ın Türkiye' ye göre göreceli olarak daha fakir olduğunu göstermektedir. Öte yandan bu iki ülkenin Enflasyon, işsizlik, iç borç, dış borç, bütçe açığı, cari açık gibi sorunları mevcuttur. Ancak Türkiye' nin Kırgızistan' a göre iç borç ve dış borcun GSYİH' ya oranı daha düşüktür.

3. KIRGIZİSTAN' IN DIŞ TİCARETİNİN YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Kırgızistan coğrafi olarak ülkeyi ikiye bölen güney ve kuzey olmak üzere iki taraflı bir ticaret bölgesine sahiptir. Yüksek Ala – Too dağları ticari yapıyı önemli ölçüde etkilemektedir. Kırgızistan'ın dağlık bir araziye sahip olması dış ticaretinin gelişmemesinde önemli bir unsurdur. Deniz çıkış yollarının bulunmaması, gelişmiş ülkelerle arasında bulunan coğrafi uzaklık gibi diğer sebepler de ticarete engel teşkil etmektedir(“DEİK, Şubat 2006: 1-7).

Kırgızistan, küçük bir ülke olmasına karşın dünya ticaretine entegre olmak için büyük çabalar harcamıştır. Kırgızistan'ın ekonomik açıdan da gelişebilmesi için reform niteliğinde bir takım kapsamlı düzenlemelere ve değişikliklere gidilmiş, dış ticaret mevzuatı önemli ölçüde liberalleştirilmiştir. Bu bağlamda dışa açık bir ekonomi politikası benimsenmiştir. Kırgızistan, Rusya'ya bağımlı olmadan dünya ekonomisine entegre olabilmek için bazı kurumsal düzenlemelere gitmiştir(Solak, 2003:76).

Kırgızistan dış ticaretinin liberalizasyonuna yönelik en önemli gelişme 1998 yılında kabul edilen ve Dünya Ticaret Örgütü ile imzalanan üyelik anlaşmasıdır. Bu kapsamda daha önce uygulanan tarife uygulamaları yanında kota, lisans, monopol, yasak gibi bir takım tarife dışı niteliğinde idari ve ekonomik uygulamalar, ihraç malların merkezi kontrolü ve ihtiyaca göre ülkeye malların giriş ve çıkışları üzerindeki engeller kaldırılarak libere edilmiştir. Kırgızistan'ın dış ticareti 2000 yılı sonrası büyük oranda serbestleştirilmiş, uygulamada değişimler yaşanmış ve bu değişimlere paralel olarak ülkenin dış ticaret yapısında önemli gelişmeler sağlanmıştır(Özden, 2013:40-43).

Piyasa ekonomisine geçiş süreci sonrası yaşanan hızlı ekonomik küçülme sürecini durdurmak ve yüksek enflasyonu düşürmek öncelikli hedef olarak benimsenmiştir(DEİK, 2012:6). Ortaya çıkan sorunların üstesinden gelmek ve ekonominin yeniden yapılandırılmasını sağlamak amacıyla IMF ve benzeri uluslar arası kuruluşlarla iş birliği yapılarak destek programları oluşturulmuş, uluslararası kuruluşların yardımıyla gerçekleştirilen reformların, ekonominin yeniden yapılandırılması, enflasyonun düşürülmesi, ekonomik büyüme ve piyasa ekonomisine adaptasyon gibi hedeflerin sağlanması açısından önemli katkıları olmuştur (Çetin ve Sertkaya, 2011:62). Ülkede dışa açık bir ekonomi politikası izlenmesi sonrası tütün, alkol ve sanat ürünleri dışında kalan ürünlerin tamamı için ticaret tamamen serbest

bırakılmıştır. Ayrıca ülkede dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve ülkeye yabancı sermaye-teknoloji girişini kolaylaştırmak amacıyla bir takım kurumsal düzenlemelere gidilmiş, yabancı işletmelerin ticari faaliyetlerde bulunabilmeleri için serbest bölgeler oluşturulmuştur.

Kırgızistan, bağımsızlık sonrası dış ticaretinin büyük bir bölümünü BDT ülkeleriyle gerçekleştirirken dışa açık uygulanan reformların sonuç vermesi ile ülkenin dünya ülkeleriyle ticareti artmış, BDT ülkeleriyle ise ticaret hacmi giderek azalmaya başlamıştır. SSCB döneminde çeşitli sektörlerde faaliyette bulunan firmaların bağımsızlık sonrası geçiş süreci problemlerine yenik düşmeleri Kırgızistan'ı olumsuz yönde etkilemiştir. Sektörel bazda gerçekleşen çöküş dış ticaret yapısında BDT dışına doğru bir yönelimin başlangıcı olmuştur(Golovko, 2012 (2): 167-192; http:1).

Kırgızistan'ın dış ticareti sektörel açıdan birçok problemle karşı karşıyadır. Ülkede finansman yetersizliği birçok problemin başlangıcını oluşturmaktadır. Devlet yatırımcılara yeteri kadar kredi desteği verememektedir. Ülkenin en önemli finans kaynağı Kumtor Altın İşletmesi'dir. Kırgızistan tarım arazileri açısından sınırlı topraklara sahip olduğu için tarımsal olarak ta sektörde sıkıntılar bulunmaktadır. Coğrafi yapı daha çok hayvancılığa elverişlidir. Sanayi sektöründe genel olarak SSCB döneminden kalan eski makine ve teçhizatlar kullanılmaktadır. Turizm ve hizmet sektörü Kırgızistan için elverişli bir sektör haline gelmiştir(Koyçuev, 2002:107); (DEİK, Haziran-2011:1-8).

Kırgızistan'ın dış ticareti yapısal olarak devamlı açık veren bir ülke olmakla dikkat çekmektedir. Planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş ilk başlarda hiçte kolay olmamıştır. Çünkü 70 yılı boyunca edinilen alışkanlıklardan vazgeçmek oldukça zor olmuştur. Kırgızistan'ın dış ticaretinin devamlı açık vermesi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçerken bir hazırlık dönemi geçirmemesinden kaynaklanmakta ve aynı zamanda piyasa ekonomisine uyum çok kolay olmamıştır(Kırgızistan Raporu-2014: 17; Geybullah ve Acar: 385-402).

Tablo 2. Kırgızistan'ın Dış Ticareti (Milyar \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Tic. Hacmi	Dış Tic. Dengesi	İhr./ İth. Oranı
1993	339.7	429.5	769.2	-89.8	0,79
1994	340.0	315.9	655.9	24.1	1,07
1995	408.9	522.3	931.2	-113.3	0,78
1996	505.3	837.6	1.342.6	-332.2	0,60
1997	603.8	709.3	1.313.1	-105.4	0,85
1998	513.6	841.5	1.355.1	-327.9	0,61
1999	462.6	613.3	1.075.9	-150.7	0,75
2000	510.9	558.1	1.069.0	-47.20	0,91
2001	480.1	471.6	951.7	8.5	1,01
2002	487.3	589.7	1.077.0	-102.4	0,82
2003	582.7	721.8	1.304.5	-139.1	0,80
2004	721.1	946.8	1.667.9	-225.7	0,76
2005	674.0	1.188.7	1.862.7	-514.7	0,56
2006	891.1	1.931.1	2.822.2	-1.040.0	0,46
2007	1.321.1	2.788.6	4.109.7	-1.467.5	0,47
2008	1.855.6	4.072.4	5.928.0	-2.216.8	0,45
2009	1.673.0	3.040.2	4.713.2	-1.367.2	0,55
2010	1.755.9	3.222.8	4.978.7	-1.466.9	0,54
2011	1.978.9	4.261.2	6.240.1	-2.282.3	0,46
2012	1.683.1	5.374.0	7.057.1	-3.690.9	0,31
2013	1.790.5	6.069.7	7.860.2	-4.279.2	0,29
2014	1.649.9	5.732.3	7.382.2	-4.082.4	0,28

Kaynak : The Economist Intelligence Unit, E.I.U./ Country by Country, IMF: International Financial Statistics (IFS).

Tablo 2' de Kırgızistan'ın dış ticaretin de ihracat gelirleri ile ithalat giderleri arasındaki fark 2001 yılı sonrası gittikçe artmaya başlamış ve 2007 yılında yaşanan uluslararası finansal kriz sonrası hem ihracat hem de ithalat etkilense de dış ticaret açığı devam etmiştir. Kırgızistan'ın dış ticareti 1994 ve 2001 yıllarında fazla verirken daha sonraki yıllarda sürekli açık vermiştir. 2001 sonrası dış ticaret açığının 2009 yılı hariç olmak üzere sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmüştür. Son yıllarda ülkede uygulanan vergi ve bütçe politikaları ile vergi yükünün azaltılmış olması üreticiler için olumlu koşulların

ortaya çıkmasına neden olmuştur(Özden, 2013:29). Bu düzenlemeler sayesinde Kırgızistan'ın ihracat gelirleri 2014 yılı itibariyle 1,6 milyar dolar iken ithalat değeri yaklaşık 5,7 milyar dolar olmuş ve dış ticaret açığı da yaklaşık 4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın ihracat ve ithalatında en yüksek artışların 2006, 2007 ve 2008 yıllarında gerçekleştiği görülmektedir.

Tabloda dikkat çeken bir diğer önemli husus ise ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. 2009 yılından itibaren ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli olarak azalmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1993 yılında % 79 iken 2000 yılında %91' lere ulaşmış, 2001 yılından sonra giderek azalmış, 2013' te % 29 ve 2014' te ise % 28' lere gerilemiştir. İhracata karşın ithalatın bu derece hızlı artmasında Kırgızistan'ın özellikle imalat sanayi üretiminin yetersiz olması nedeniyle bu ürünleri başta Rusya olmak üzere diğer çevre ülkelerinden karşılama oranının büyük etkisi bulunmaktadır.

Ticaretin %44'ü Gümrük Birliği (%27'si Rusya ile) ülkeleri ile yapılmaktadır. 2013 yılında Kırgızistan'ın temel ithalat ortakları, %33,3 ile Rusya, %23,9 ile Çin, %9,3 ile Kazakistan, %3,7 ile ABD, %4 ile Japonya ve %3,6 ile Türkiye olmuştur.

Kırgızistan'ın ithalatının yaklaşık %18'ini petrol ürünleri oluşturmakta olup, neredeyse tamamı Rusya'dan tedarik edilmektedir. Petrol ürünlerini, Almanya ve Japonya'dan ithal edilen ikinci el otomobiller izlemektedir. Gümrük Birliğine girilmesi halinde otomotiv ithalatında artan vergilerle birlikte düşüş yaşanacağı beklenmektedir. 2013 yılında Kırgızistan'ın ihracatının % 33'ünü altın oluşturmaktadır.(Bişkek Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2008: 29-31)

4. KIRGIZİSTAN İLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Türkiye, 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan'ı tanıyan ve büyükelçilik açan ilk ülkedir. İki ülke arasında o dönemden bu yana devam eden sıcak ilişkiler Türk iş çevrelerinin bu ülkedeki başarılı çalışmalarıyla pekiştirilmektedir(Seyidoğlu, 1999: 284–285).

Kırgızistan'ın bağımsızlığının ardından Türkiye ve Kırgızistan arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik 29 Mayıs 1991 tarihinde Ankara'da "Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol" imzalanmıştır(Bişkek Müşavirliği, 2008: 44–45).

Türkiye ile Kırgızistan arasında tarih ve kültür bağı olması iki ülke arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi için uygun bir ortam sağlamaktadır. Öte yandan Türkiye'nin sanayileşme ve teknik bilgi olarak Kırgızistan' a göre oldukça deneyimli olması işbirliğinin artırılmasında önemli bir faktördür. Bu süreçte Türkiye'de, bağımsızlık sonrası gerek ülkelerin coğrafi konumları gerekse de ülkelerin sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleri nedeniyle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile çok yönlü ekonomik ilişkiler kurma ve işbirliğini artırma çabası içine girmiştir(Seyidoğlu, 1999: 284-285). Kırgızistan'ın Orta Asya Bölgesinde merkezi bir konumda olması ticari açısından diğer cumhuriyetlere göre daha avantajlı bir ülke konumuna gelmesine neden olmuştur(Çetin ve Sertkaya, 2011:62).

Ülkenin yatırım olanaklarının çeşitliliği bölgeyi yatırım açısından cazip hale getirmektedir(Kesik, 2013:18). Diğer yandan ülkenin ekonomik imkânlarına ve sorunlarına ilişkin danışmanlık hizmetlerinin sağlanması ve bürokratik süreçlerin takibinde destek hizmetlerinin oluşturulması, Türk yatırımcılarının ülkeye yönelik yatırımlarındaki artışın önemli nedenlerini oluşturmuştur(Beşirli, 2011:326).

Tablo 3. Türkiye' nin Kırgızistan'a Dış Ticaret Değerleri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)	Dış Ticaret Hacmi (X+M)	Dış Ticaret Dengesi (X-M)	İhr./ İth.Karşılama Oranı (X/M)*100
1992	1,831	1,442	3,273	389	126,9
1993	17,044	3,47	20,514	13,574	491,2
1994	16,972	4,294	21,266	12,678	395,2
1995	38,156	5,512	43,668	32,644	692,2
1996	47,1	5,878	52,978	41,222	801,3
1997	49,432	7,555	56,987	41,877	654,3
1998	41,515	6,772	48,287	34,743	613,0
1999	23,198	2,779	25,977	20,419	834,7
2000	20,572	2,349	22,921	18,223	875,8
2001	17,35	6,307	23,657	11,043	275,0
2002	24,004	17,622	41,626	6,3820	136,2
2003	40,861	10,905	51,766	29,956	374,7

2004	74,701	13,383	88,084	61,318	558,2
2005	89,529	14,112	103,641	75,417	634,4
2006	132,172	27,454	159,626	104,718	481,4
2007	181,31	45,019	226,329	136,291	402,7
2008	191,35	47,974	239,324	143,376	398,8
2009	140,002	31,446	171,448	108,556	445,2
2010	129,201	30,899	160,1	983,020	418,1
2011	180,24	52,123	232,363	128,117	345,8
2012	257,47	45,226	302,696	212,244	569,3
2013	388,335	36,964	425,299	351,371	1050,6
2014	421,795	65,647	487,442	356,148	642,52

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr

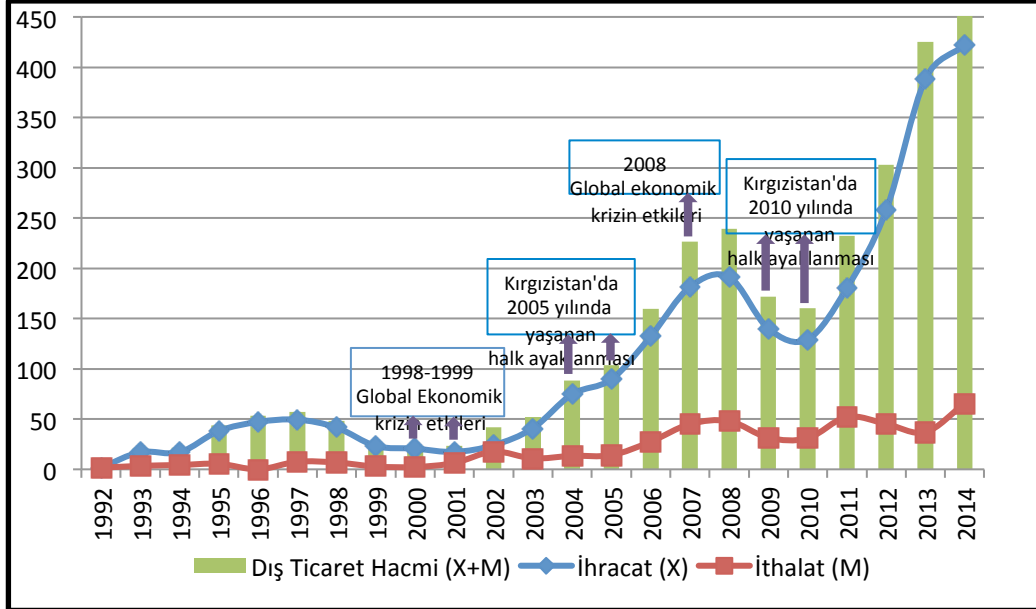
Tablo 3' te 1992-2014 dönemleri içinde Türkiye'nin Kırgızistan ile dış ticareti incelendiğinde iki ülke arasında dış ticaret hacmi oldukça düşük düzeyde gerçekleşmiş ve Türkiye'nin sürekli olarak dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı 1992 yılında 126.9 iken bu oran 2001 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. Bu oran 2002 yılında %136,2' ye gerilemiş ve daha sonra sürekli artarak, bu oran 2013 yılında %1050,6'ya yükselmiş ve dış ticaret hacmi 425 milyon 299 bin dolar seviyelerine ulaşmıştır.

1998 yılında Rusya krizinin Kırgızistan'ın ithalatı üzerinde yaptığı olumsuz etki nedeniyle 1998, 1999 ve 2000 yılında dış ticaret hacmi önemli oranda gerilemiştir (T.C Ekonomi Bakanlığı-2013).

Kırgızistan'a yapılan ihracatın, Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı, 2014 yılı itibariyle binde 2.7 oranında gerçekleşmiş olmasına karşın, Kırgızistan'dan gerçekleştirilen ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı ise onbinde 2 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1: Türkiye ve Kırgızistan'ın İkili Ticaretin Gelişimi (Bin Dolar)



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr

Grafik 1'de 1992-2014 dönemi Türkiye - Kırgızistan arasındaki ihracat ve ithalat verileri grafik üzerinde incelendiğinde çeşitli dönemlerde yaşanan ekonomik krizler ve siyasi sorunlar nedeniyle inişli çıkışlı bir trend gözlenmektedir. Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı ithalatına göre sürekli fazla vermektedir. 2001 yılı sonrası ihracat artış oranı ithalat artış oranına göre kat kat daha fazla arttığı görülmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'ne ihracatımızda, altından mücevher eşyalar, halılar, ceket, tekstil mamulleri, pastacılık ürünleri makine ve cihazlar, önemli yer tutarken, bu ülkeden ithalatımızın temel kalemleri ise

Tablo 5. Türkiye'nin Kırgızistan'a İhracatında Başlıca Ürünler (Milyon Dolar)

GTIPNo	Ürün Adı	2012	2013	2014
7113	Mücevherci eşyası ve aksamı(kıymetli metaller veya kaplama metallere)	19	60,9	83,1
6109	Tişörtler, fanilalar, atletler, kaşkorseler ve diğer iç giyim eşyası (örme)	14,2	19,1	19,5
6110	Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (örme)	8,6	14	18
5702	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	21,6	29,9	17,8
9619	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	6,2	12,2	16,9
3916	Plastikten monofiller, ince ve kalın çubuklar ve profiller	6,7	8,8	9,8
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	6	7,9	8,2
8516	Elek.ısıtıcı.,elektrotermik cihaz.,ısıtıcılar, saç ve el kurutucuları, ütüler	8,1	6,7	7,6
8544	İzole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler, fiber kablo	7,7	6,2	7,4
6203	Erkekler ve çocuk takım elbise, takım, ceket, blazer, pantolon, tulum ve şort	2	4	6,5
8708	Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	1,9	4,6	6,3
5407	Sentetik filament ipliklerinden dokunmuş mensucat	4,8	4,6	5,8
6006	Diğer örme mensucat	3,6	3,4	5,6
6403	Dış tabanı kauçuktan, plastik maddeden, köseleden ve yüzü deri ürünler	3,8	6,3	5
6104	Kadın ve kız çocuk için elbise, takım, ceket, blazer, etek, pantolon, tulum	3,3	3,8	4,8
3917	Plastikten hortumlar, borular ve bağlantı elemanları	2,8	4,2	4,6
6111	Bebek için giyim eşyası ve aksesuarı (örme)	2,1	5,4	4,2
6108	Kadın ve kız çocuk kombinezon,jüp,külot,gecelik,pijama,lizöz,bornoz vb	4,7	4,8	4,2
8536	1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı: anahtarlar, sigortalar, fişler.	3,9	5,5	4

Kaynak: ITC – TRADEMAP

Türkiye'nin, Kırgızistan'a ihracatında ilk 10 sırada yer alan ürünlerin, ülkenin toplam ithalatında aldığı payın %71,1 gibi yüksek bir oranda olması, bu ürünlere bağımlılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatı en hızlı artan ürün grupları; "Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar" ve "Mücevher eşyası ve aksamı" ilk sıralarda yer almaktadır.

6. KIRGIZİSTAN İLE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNİN YAPISAL VE SEKTÖREL ANALİZİ

Türkiye ile Kırgızistan'ın dış ticareti yapısal ve sektörel olarak iki farklı sınıflandırma yöntemi olan Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC), ve Geniş Ekonomik Kategoriler Sınıflandırma (BEC)'e göre değerlendirilmektedir.

Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC), dış ticarete kullanılan malların sınıflandırılmasını sağlayan bir sistemdir(www.tuikapp.tuik.gov.tr). Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından hükümetlerin işbirliği ve uzmanların görüşleri alınarak hazırlanmış, uluslararası karşılaştırmaları olanak sağlamak amacıyla 1950 yılından itibaren kullanılması tavsiye edilmiştir. Dış ticaret hacminin artması ve teknolojik yenilikler nedeniyle SITC'nin revize edilmesi ihtiyaç haline gelmiş, sınıflama 4 defa revize edilmiştir. Halen 1986 yılına ait SITC Revize 3 (SITC-3) listesi kullanılmaktadır. SITC-3 sınıflandırma listesinin, 1 basamaklı kodları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. SITC-3'e Göre 1 Basamaklı Sınıflandırma Listesi

Mal Grubu Numarası	Mal Grubu Adı
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri
1	İçki ve tütün
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde
3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar
7	Makineler ve ulaştırma araçları
8	Çeşitli mamul eşya
9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar (tedavilde olmayan, paralar, parasal tabanlı altınlar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr

Geniş Ekonomik Kategoriler Sınıflandırma (BEC) ise Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından uluslararası dış ticareti özetlemek için hazırlanmıştır. SITC sınıflandırılmasının alt gruplarının değişik kategorilere ayrılmasıyla değişik seviyelerde oluşturduğu sınıflandırma türüdür(UNSD, 2007: 3). Çalışmada kullanılacak BEC sınıflandırılması, malları dört grupta toplanmaktadır.

Bunlar;

- Yatırım (Sermaye) Malları
- Hammadde (Aramaları)
- Tüketim Malları
- Diğerleri

Tablo 7. BEC'e Göre Türkiye' nin Kırgızistan'a Dış Ticareti (Bin \$)

Yıllar	Yatırım (Sermaye) Malları			Hammadde (Aramaları)			Tüketim Malları		
	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge
2000	4.852	268	4.583	7.574	1.921	5.652	8.148	159	7.989
2001	2.103	317	1.786	7.987	3.460	4.526	7.259	2.528	4.730
2002	2.990	622	2.367	11.352	8.418	2.934	9.600	8581	1.019
2003	2.641	1157	1.484	15.561	4.360	11.201	22.650	5.388	17.262
2004	5.399	420	4.978	24.848	3.570	21.278	42.738	9.392	33.345
2005	4.476	167	4.308	22.093	3.039	19.053	60.560	10.902	49.657
2006	6.160	129	6.030	31.026	5.198	25.828	92.144	22.126	70.018
2007	9.210	18	9.192	44.294	7.915	36.379	127.037	37.086	89.950
2008	11.255	16	11.239	51.302	10.183	41.119	128.792	37.770	91.022
2009	10.068	43	10.025	43.125	4.262	38.863	84.765	27.140	57.624
2010	5.758	76	5.682	51.325	12.719	38.606	71.830	18.102	53.728
2011	7.656	35	7.621	64.743	32.896	31.847	106.018	19.189	86.829
2012	16.578	6	16.572	86.971	24.131	62.840	153.269	21.088	132.180
2013	30.145	34	30.110	107.355	16.632	90.723	250.825	20.297	230.528
2014*	27.484	143	27.341	120.363	32.504	87.859	273.900	33.000	240.900

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr

Tablo 10’da BEC sınıflandırılmasına göre 2000-2014 dönemi Türkiye – Kırgızistan dış ticaret verileri yer almaktadır. Söz konusu dönemde Türkiye’nin yatırım mallarında artan oranda sürekli ticaret fazlası verdiği ve Kırgızistan’ın bu grupta sınırlı miktarda Türkiye’ye ihracat yaptığı anlaşılmaktadır. Karşılıklı ticaretin önemli kısmının yoğunlaştığı hammadde grubunda ise Türkiye’nin ilk dönemlerde sahip olduğu ticaret açığı, 2005 sonrası ticaret fazlasına dönüşmüştür. Tüketim malları grubunda ise Türkiye’nin üstünlüğü bulunmakla birlikte ticaretin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 8. BEC’e Göre Türkiye’nin Kırgızistan’a Ortalama Dış Ticaretin Yapısal Olarak Dağılımı (Bin \$)

	Ort. İhracat	%	Ort. İthalat	%	Ort. Dış Ticaret Hacmi	%	Ort. Dış Ticaret Dengesi
Yatırım (Sermaye) Malları	8.611	7.85	182	0.86	8.793	6.72	8.428
Hammadde (Aramalları)	32.415	29.54	9.002	42.68	41.418	31.66	23.412
Tüketim Malları	68.167	62.11	11.906	56.45	80.074	61.2	56.260
Diğerleri	576	0.52	0.4	0.002	577	0.44	576
Toplam	109.745	100	21.092	100	130.837	100	88.653

Kaynak: TÜİK:www.tuik.gov.tr

*Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından elde edilen verilerle hesaplanmıştır.

1992 – 2014 dönemi BEC’e göre ortalama dış ticaret değerleri ve bunların yüzde dağılımları Tablo 8’de yer almaktadır. Buna göre Türkiye’nin söz konusu dönemde Kırgızistan’a yaptığı ortalama ihracatın %7,84’ü yatırım mallarından; %29,53’ü hammaddelerden; %62,11’i tüketim mallarından ve %0,52’si diğer mal gruplarından meydana gelirken, ortalama ithalat ise sırasıyla %0,86’yı yatırım mallarından; %42,67’si hammaddelerden; %56,46’sı tüketim mallarından ve %0,02 ise diğer mal gruplarından oluşmaktadır. Sonuçta ikili ticaretin %6,72’si yatırım mallarından; %31,66’sı hammaddelerden; %61,20’si tüketim mallarından ve %0,44’ü ise diğer mal gruplarından oluşmaktadır. BEC sınıflandırılmasına göre Türkiye’nin Kırgızistan ile hammadde, yatırım malları ve tüketim malları ticaretinde fazla verdiği görülmektedir.

Tablo 9. SITC-3’e Göre Türkiye’nin Kırgızistan’a İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Bin \$)

Yıllar	Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeler (0)	İçki ve Tütün (1)	Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammadde (2)	Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler (3)	Hayvansal Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar (4)	Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Ürünler (5)	Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar (6)	Makineler ve Taşıt Araçlar (7)	Çeşitli Mamul Eşya (8)	SITC’de Sınıflan dırıl mamış Eşya (9)
1992	0	0	0	0	11	1.619	48	9	141	0
1993	623	218	29	0	593	1.983	544	7.497	5.553	0
1994	1.176	393	3	56	524	1.199	816	10.892	1.910	0
1995	8.521	1341	11	161	1.626	2.010	7.536	12.595	4.352	0
1996	7.963	166	46	16	989	1.131	16.782	15.568	4.435	0
1997	18.515	40	284	56	836	2.497	11.288	9.428	6.483	0
1998	12.248	193	47	37	632	5.159	10.511	5.602	7.081	0
1999	2.804	29	26	113	58	2.050	5.497	8.594	4.024	0
2000	1.945	0	116	95	54	2.197	6.202	5.933	4.026	0
2001	2.311	1	49	86	15	2.658	5.834	3.453	2.939	0
2002	2998	0	99	67	2	3.188	10.175	3.961	3.450	60
2003	4.360	1	41	204	49	5.200	20.530	4.314	6.150	8
2004	7.538	22	121	159	23	6.094	30.862	9.078	19.085	1.715
2005	10.428	71	267	79	41	6.962	22.787	9.169	37.322	2.398
2006	14.674	13	220	49	109	8.798	33.196	15.893	56.375	2.840
2007	24.259	28	258	178	164	13.536	46.119	27.487	68.509	767
2008	30.447	209	119	153	172	16.934	66.665	31.015	45.633	0
2009	17.267	5	96	306	221	16.185	39.300	25.437	39.138	2.043
2010	12.714	91	688	538	67	16.123	37.700	20.789	40.202	285
2011	16.662	55	70	1.113	214	21.849	55.513	31.227	5.174	1.821
2012	15.913	126	177	417	53	29.023	74.150	45.538	91.422	646
2013	16.845	50	206	4.953	407	36.535	98.227	62.976	168.125	7
2014	18.433	17	332	2.953	28	41.021	96.958	61.684	200.275	90

Kaynak: TÜİK:www.tuik.gov.tr

Tablo-9'da SITC-3'e göre Türkiye'nin Kırgızistan' a ihracatının mal gruplarına göre dağılımı incelendiğinde çeşitli mamul eşya ürünleri(8) ile ilk sırada yer alırken bunu ikinci olarak başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş ürünleri(6), üçüncü olarak ise makineler ve taşıt araçları(7) izlemektedir. Bu ürünleri sırasıyla kimya sanayi ürünleri(5), hayvan ve gıda ürünleri(0), mineral yakıtlar ve yağlar(3) izlemektedir. En düşük oranda ise içki ve tütün ürünleri(1) ticareti gerçekleştirilmektedir.

Tablo 10. SITC-3'e Göre Türkiye'nin Kırgızistana İthalatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Bin \$)

Yıl	Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeler (0)	İçki ve Tütün (1)	Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler (2)	Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler (3)	Hayvansal Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar (4)	Başka Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Ürünler (5)	Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar (6)	Makineler ve Taşıt Araçları (7)	Çeşitli Mamul Eşya (8)	SITC'de Sınıflandırılmamış Eşya (9)
1992	73	0	0	0	0	0	115	0	19	0
1993	1.527	218	0	0	0	84	37	88	293	0
1994	11	393	0	0	0	0	328	0	26	0
1995	509	1.341	0	0	0	56	738	60	0	0
1996	148	166	0	0	0	20	161	16	104	0
1997	72	40	0	0	2	30	755	506	0	0
1998	429	193	0	0	0	13	892	118	0	0
1999	87	29	0	15	62	0	588	159	46	0
2000	149	0	0	0	30	2	185	230	25	0
2001	2.529	1	0	0	0	0	380	251	113	0
2002	8.633	0	0	0	0	12	509	472	58	0
2003	5.330	1	0	0	0	27	457	970	103	0
2004	7.538	22	0	0	0	65	530	124	1781	0
2005	10.135	71	0	0	11	8	346	66	769	0
2006	21.914	13	0	0	0	30	532	96	231	0
2007	36.892	28	0	0	0	21	1.940	15	214	0
2008	39.905	209	0	0	0	13	988	233	64	0
2009	26.901	5	0	0	0	11	645	108	244	0
2010	17.889	91	0	0	0	34	1.914	65	245	1
2011	19.134	55	0	0	0	221	15.724	45	47	4.512
2012	21.134	126	0	0	0	67	8.547	8	32	4.664
2013	19.672	50	0	0	0	174	1.133	44	425	1.683
2014	32.546	17	15	0	0	166	2.532	198	415	3.036

Kaynak: TÜİK:www.tuik.gov.tr

*Bu tablo SITC kapsamında 1992-2014 dönemine ait Türkiye-Kırgızistan arasındaki dış ticaret verileri kullanılarak ortalama dış ticaret değerleri hesaplanarak elde edilmiştir.

Tablo-10'da Türkiye'nin Kırgızistan' a ithalatının SITC-3'e göre mal grupları açısından dağılımı incelendiğinde hayvan ve gıda ürünleri(0) büyük bir pay ile ilk sırada yer alırken başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş ürünler(6) ikinci sırada yer almaktadır. Bu ürün gruplarını sırasıyla çeşitli mamul eşya(8), kimya sanayi ürünleri(5) izlemektedir.

Tablo 11'de 1992-2014 dönemleri arasında Türkiye' nin Kırgızistan'a ortalama dış ticaret değerleri ve bunların yüzde dağılımları incelendiğinde ticaret hacmi yaklaşık 122 milyon 464 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. SITC-3'e göre Türkiye'nin söz konusu dönemde Kırgızistan'a yaptığı ortalama ihracatın %33.1 lik payı ile çeşitli mamul eşya ürünleri(8) ilk sırada yer alırken bunu ikinci olarak %28.1' lik payla başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş ürünler(6), %17.3'lük pay ile ise makineler ve taşıt araçları(7) yer almaktadır. Bu ürün gruplarını sırasıyla %10.8'lik payla hayvan ve gıda ürünleri(0), 10.6'lık payla ise kimya sanayi ürünleri(5) izlemektedir. Türkiye'nin söz konusu dönemde Kırgızistan'a yaptığı ortalama ithalatın % 80.3' lük payı ile hayvan ve gıda ürünleri(0) ilk sırada yer alırken bunu %11.8' lik pay ile ise başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş ürünleri(6) izlemektedir.

SITC-3 sınıflandırmasına göre Türkiye Kırgızistan'a işlenmiş mamul ürünler, kimya sanayi ürünleri, motorlu taşıt ve taşıt araçları gibi büyük oranda sanayi ürünleri ihraç ederken hayvan ve tarım ürünleri gibi tarım ve işlenmiş tarım ürünlerini ithal ettiği görülmektedir.

Tablo 11. SITC-3'e Göre 1992-2014 Yılları Arasında Türkiye'nin Kırgızistan'a Ortalama Dış Ticaretinin Dağılımı(Bin \$)

SITC Mal Grup.	Ort.İhracat	%	Ort. İthalat	%	Ort. Dış Tic. Hac.	%	Ort. Dış Tic. Den.
0	10.810	10.03	11.878	80.38	22.688	18.52	-1.068
1	133	0.12	133	0.90	266	0.21	0
2	143	0.13	1,5	0.01	144.5	0.11	141.5
3	512	0.47	0,65	0.004	512.65	0.41	511.35
4	299	0.27	4,56	0.03	303.56	0.24	294.44
5	10.606	9.84	45,82	0.31	10.652	8.69	10560.2
6	30.314	28.14	173,8	11.76	32.052	26.17	28.576
7	18.614	17.28	168	1.13	18.782	15.33	18.446
8	35.730	33.17	228	1.54	35.958	29.36	35.502
9	527	0.48	578	3.91	1.105	0.90	51
Toplam	107.688	100	14.775	100	122.464	100	92.913

Kaynak: TÜİK:www.tuik.gov.tr

*Bu tablo Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından elde edilen verilerle hesaplanmıştır.

7. SONUÇ

Kırgızistan bağımsızlık sonrası merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde diğer Orta Asya Cumhuriyetleri gibi ciddi makro ekonomik sorunlar yaşamıştır.

Ülke, Sovyet sistemine entegre olan aynı zamanda doğal kaynaklara, tarım ve hayvancılığa bağımlı bırakılmış olan ekonomisini yeniden yapılandırmak ve teknik altyapıdan yoksun bırakılmış ekonomisindeki küçülmeyi durdurmak amacıyla uzun vadeli ve kapsamlı bir ekonomik reform programını benimsemiştir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanan reformlar ve ülkenin dış açılma yönündeki çabaları sonucu bu ekonomik gelişmeler 1990 yılların ortalarından itibaren olumlu etkisini göstermeye başlamış ve ülke 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olmuştur.

Kırgızistan, in ekonomik yapısı ve özellikleri incelendiğinde zengin doğal kaynaklara ve tarımsal ürün ve enerji açısından önemli potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ülke, zengin yeraltı maden ve mineral rezervleri yanında önemli petrol ve gaz potansiyeline sahiptir. Kömür rezerv hacmi açısından Orta Asya'da birinci sırada yer almaktadır. Altın rezervleri bakımından zengin kaynaklara sahip olan Kırgızistan, madencilik sektöründen elde edilen gelirlerin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Tarım sektörü ağırlıklı olarak küçükbaş hayvancılığa ve iklimin elverdiği ölçüde çeşitli tarımsal ürünlere bağlıdır. Sanayi sektörü ise teknik altyapı yoksunluğu nedeniyle kısmen tarıma dayalı sanayi ürünlerinin üretiminden oluşmaktadır.

Kırgızistan'ın dağlık ve engebeli arazi yapısına sahip olması, ulaşım açısından sorun teşkil etmekte, ayrıca deniz ulaşım yollarına sahip olmaması dünya ülkeleriyle dış ticaretin gelişmesi açısından olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen ülke dış ticaretin liberalizasyonuna yönelik daha önce uygulanan tarife ve tarife dışı niteliğindeki engeller kaldırılarak büyük ölçüde serbestleştirilmiştir. Kırgızistan, bağımsızlık sonrası dış ticaretinin büyük bir bölümünü uygulanan bağımlılık politikası kapsamında BDT ülkeleriyle gerçekleştirirken dış ticaretin liberalizasyonuna yönelik uygulanan reformların sonuç vermesi ile ülkenin ticari partnerleri artmış ve BDT ülkeleriyle ticaret giderek azalmaya başlarken dünya ülkeleriyle artmaya başlamıştır.

Kırgızistan, dış ticareti sürekli açık veren bir ülkedir. Bunun nedeni ise ihraç ürünlerinin doğal kaynaklara bağlı olarak hammadde ve tarımsal ürünlerden, ithalatı ise genel olarak sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Buda ülkenin özellikle 2000 yılı sonrası dış ticaret açığının giderek artmasına yol açmıştır.

Türkiye, bağımsızlık sonrası Kırgızistan'ı tanıyan ve büyükelçilik açan ilk ülkedir.

Türkiye ve Kırgızistan arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik 1991 tarihinde Ankara'da "ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol" imzalanmıştır.

Türkiye ile Kırgızistan arasında tarih ve kültür bağı olması iki ülke arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi için uygun bir ortam sağlamaktadır. Öte yandan Türkiye'nin sanayileşme ve teknik bilgi olarak Kırgızistan'a göre oldukça deneyimli olması iki ülke arasında işbirliğinin ve dış ticaret hacminin artırılmasında önemli bir faktördür. Ayrıca

Kırgızistan'ın yatırım olanaklarının çeşitliliği bölgeyi yatırım açısından cazip hale getirmekte ve Türk yatırımcılarının ülkeye yönelik yatırımlarındaki artışın önemli bir nedenini oluşturmaktadır.

Kırgızistan'ın Türkiye'ye göre nüfusu ve yüzölçümü oldukça küçük bir ülkedir. Makro ekonomik değişkenler açısından Kırgızistan'ın GSYH'sı Türkiye'den yaklaşık 114 kat küçüktür. KBGSYİH olarak ise Kırgızistan Türkiye'ye göre yaklaşık 8 kattan daha küçüktür. Öte yandan bu iki ülkenin Enflasyon, işsizlik, iç borç, dış borç, bütçe açığı, cari açık gibi sorunları mevcuttur. Tüm bu makroekonomik özellikler dikkate alındığında iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi oldukça düşük düzeyde gerçekleşmiş ve Türkiye'nin sürekli olarak dış ticaret fazlası verdiği görülmüştür. Kırgızistan'a yapılan ihracatın,

Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı, 2014 yılı itibariyle binde 2.7 iken Kırgızistan'dan gerçekleştirilen ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı ise onbinde 2 düzeyindedir. İki ülke arasında dış ticaret hacminin bu kadar düşük olmasının sebebi ise Türkiye'nin işlenmiş mamul ürünler, tekstil, makine-teçhizat gibi sanayi ürünleri ihraç etmesi, hammadde, tarım ve hayvancılık ürünleri gibi tarımsal ürünleri ithal etmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye ile Kırgızistan'ın dış ticareti yapısal ve sektörel olarak iki farklı sınıflandırma yöntemi olan Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC), ve Geniş Ekonomik Kategoriler Sınıflandırma (BEC)'e göre değerlendirilmiştir. BEC sınıflandırılmasına göre 2000-2014 dönemi Türkiye – Kırgızistan dış ticaret verileri incelendiğinde Türkiye'nin yatırım mallarında artan oranda sürekli ticaret fazlası verdiği Kırgızistan'ın ise bu grupta sınırlı miktarda Türkiye'ye ihracat yaptığı anlaşılmaktadır. Karşılıklı ticaretin önemli kısmının yoğunlaştığı hammadde grubunda ise Türkiye'nin ilk dönemlerde sahip olduğu ticaret açığı, 2005 sonrası ticaret fazlasına dönüştüğü ortaya çıkmaktadır. Tüketim malları grubunda da Türkiye'nin üstünlüğü bulunmasına rağmen ticaretin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Sonuçta BEC sınıflandırılmasına göre Türkiye'nin Kırgızistan ile yaptığı hammadde, yatırım malları ve tüketim malları ticaretinde fazla verdiği görülmektedir.

SITC-3 ürün grupları sınıflamasına göre Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatı incelendiğinde çeşitli mamul eşya ürünleri ile ilk sırada yer alırken bunu ikinci olarak başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş ürünleri, üçüncü olarak ise makineler ve taşıt araçları izlemektedir. Bu ürünleri sırasıyla kimya sanayi ürünleri, hayvan ve gıda ürünleri, mineral yakıtlar ve yağlar izlemektedir. En düşük oranda ise içki ve tütün ürünleri ticareti gerçekleşmektedir. Türkiye'nin Kırgızistan'a ithalatında ise hayvan ve gıda ürünleri büyük bir pay ile ilk sırada yer alırken başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş ürünler ikinci sırada yer almaktadır. Bu ürün gruplarını sırasıyla çeşitli mamul eşya, kimya sanayi ürünleri izlemektedir. SITC-3 sınıflandırılmasına göre Türkiye Kırgızistan'a işlenmiş mamul ürünler, kimya sanayi ürünleri, motorlu taşıt ve taşıt araçları gibi büyük oranda sanayi ürünleri ihraç ederken hayvan ve tarım ürünleri gibi tarım ve işlenmiş tarım ürünlerini ithal ettiği görülmektedir.

Kırgızistan ekonomisinin ve dış ticaretinin gelişebilmesi, ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını değerlendirebilecek, üretimi ve yabancı sermayeyi teşvik edecek mevzuat düzenlemelerine ve uygulamalardaki sorunların giderilmesine bağlıdır. Kırgızistan ile Türkiye'nin ortak tarih, kültür, dil, din gibi özellikler nedeniyle kendi aralarında dış ticaret hacimlerini arttırılabilmeleri için çeşitli alanlarda işbirliğini arttırmaları gerekmektedir. Böylece ülke ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özellikleri ve mevcut kaynakları değerlendirebilecek potansiyelin oluşturulması Türkiye ile Kırgızistan arasında dış ticaret hacminin artmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abazov, Rafis (2000) “Ekonomik Geçiş ve Küresel Baskılar: Kırgızistan Örneği”, **Avrasya Etüdüleri**, 18, 46.
- Abdimomunov, Kim ve Diğerleri (Ocak,Aralık-2005), “Kırgız Cumhuriyetinin Sosyal-Ekonomik Durumu”, **Milli İstihdam Komitesi**, Bışkek.
- Altay, A. (2001) “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri” **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, Bışkek.
- Beşirli, Hayati (2011), “Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, 15, 313-333.
- Çetin, Semih ve Burak Sertkaya (2011), “Uluslararası TicaretKırgızistan ile Türkiye Arasındaki İlişkilerin Ekonomik ve Ticari Açından İncelenmesi”, **International Conference on Eurasian Economies**, Sessıon 1C, 61-67.
- Golovko,Anna (2012), “Avrasya Ülkelerinin Dünya Ticaret Sistemine Entegrasyonu”, **Avrasya Strateji Dergisi**, (2), 167-192.
- KESİK, Ahmet (2013), “Türkiye - Kırgızistan İlişkileri: Bugünden Yarına”, **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Tutanakları**, 32(9).
- http1: Koyçumanov, Talaybek ve Temirbek Bobuşev. “Sovyet Sonrası Orta Asya Geçiş Ekonomilerinin Sorunları ve Entegrasyonunun Geleceği”:
<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syf=357391>
- Koyçuev, Turar (2002), “Sovyet Sonrası Yeniden Yapılanma: Teori, İdeoloji ve Realiteler”, **KTMÜ Yayınları**: 23, Bışkek, 107.
- Koyçuev, Turar. (2006), “Kırgızistan Ekonomisi”, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Yay., Bışkek, 318.
- Özden, Çağatay (2013), “Kırgızistan Ticaret ve Yatırım Ortamı Raporu”, **T.C.EKONOMİ BAKANLIĞI, Bışkek Ticaret Müşavirliği**, 4-63.

- Rahmanova, A. (2003), “Vozdeystvie Globalizatsii na Razvitiye K.R.(Kırgızistan’ın Gelişmesinde Küreselleşmesinin Etkisi)”, Bişkek, 5.
- Ramazanoğlu, Geybullah ve İbrahim Atilla Acar, “Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yaklaşımlar”, **Review of Social, Economic and Business Studies**, 7/8, 385-402).
- Seyidoğlu Halil (1999), “Uluslararası İktisat: Teori Politik ve Uygulama”, İstanbul, 111-113.
- Solak, Fahri. (2003), “Kırgızistan’da Dış Ticaretin Gelişimi ve Türkiye ile İlişkiler”, **Yeni Türkiye Yay.**, 566-577.
- (Mayıs-2008), “Kırgızistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari ilişkileri, **Bişkek Büyükelçiliği Ticari Müşavirliği**, 1-55.
- DEİK, (2006), “Kırgızistan Ülke Bülteni”, İstanbul, 1-11.
- DEİK, (Haziran- 2011), “Kırgızistan Ülke Bülteni”, İstanbul, 1-8.
- DEİK, (2012), “Kırgızistan Ülke Bülteni”, İstanbul, 1-27.
- DEİK, (Şubat-2014), “Kırgızistan Ülke Bülteni”, İstanbul.
- (2014), “Kırgızistan Raporu”, **Bişkek Ticaret Müşavirliği**, Bişkek, 17-20.
- (2013)“Kırgızistan Ülke Ekonomisi” **T.C Ekonomi Bakanlığı**.
- Dış Ticaret İstatistikleri, TUİK: www.tuik.gov.tr
- Dış Ticaret Sınıflandırması: www.tuikapp.tuik.gov.tr
- http://info.worldbank.org/etools/docs/library/85673/devdebates/ECA2/kyrgyz_mogilevski_econgrowth_ru.pdf.
- Kırgızistan’ın Dış Ticaret İstatistikleri: www.stat.kg
- UNSD, (2007) Statistics Division, Future Revision of the Classification by Broad Economic Categories (BEC), New York.
- World Development Indicators ;www.worldbank.org.